

4. Сущенко Т. І. Позашкільна педагогіка: теорія, історія, практика : наук.-метод. посіб. ; Нац. акад. наук України, Нац. центр «Мала акад. наук України», Класич. приват. ун-т. Київ : Праймдрук, 2011. 298 с.
5. Шестоपालюк О. В. Умови формування громадянської компетентності майбутніх учителів. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр. / ред. Л. Л. Товажнянський, О. Г. Романовський. Харків : НТУ «ХП», 2010. Вип. 27 (31) : V Кримські педагогічні читання «Педагогіка вищої школи 21-го століття та формування національної гуманітарно-технічної еліти» : в 3 ч. Ч. 1. С. 102-107.

DOI 10.70286/EOSS-23.02.2026.011.339-342

ВІЙНА ЯК КАТАЛІЗАТОР МОВНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ЧОТИРЬОХ РОКІВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Векуа Наталія Володимирівна

ORCID ID: 0000–0002–6727–7982

канд. філол. наук, доцент

Кафедра української мови

Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, Україна

Мовна поведінка в умовах тривалих криз зазнає суттєвих змін, зумовлених трансформаціями соціального середовища, колективного досвіду та комунікативних потреб. На початку п'ятого року повномасштабної війни мовні практики українського суспільства відображають процеси адаптації, консолідації та переосмислення цінностей, що потребує системного наукового аналізу.

Дослідження ґрунтується на врахуванні положень функціональної теорії мови [6], теорії соціальної ідентичності, яка розглядає мову як маркер групової належності [10; 11], соціолінгвістичних підходах до аналізу мови в кризових умовах, на теоріях дискурсу й соціальної взаємодії [8; 9].

Протягом чотирьох років повномасштабної війни українська мова адаптується до різних функційних ролей, відображаючи соціальні потреби, психологічні виклики, процеси ідентифікації. Спостереження за трансформацією мовної поведінки як категорії соціолінгвістики постає в індивідуальному, національному й державному масштабах і ґрунтується на мовній поведінці особистості, етномовної спільноти, нації як основи суверенної держави. Виявлено такі комунікативні моделі способів організації мовної поведінки в умовах повномасштабної війни:

1) мобілізаційна модель орієнтована на активізацію колективних дій і підтримку соціальної згуртованості. Від перших днів війни до сьогодні в медіа, соціальних мережах, публічному просторі поширені заклики до добровольців, оборонних дій, збору коштів, також активно використано гасла «Слава Україні», «Героям Слава!», «Разом до перемоги!», «Україна понад усе!»;

2) захисна модель пов'язана з емоційною саморегуляцією та зниженням психологічного напруження. Полягає в тому, що мова є засобом психологічної підтримки у соцмережах, блогах, телеграм-каналах, які закликають ділитися страхами та зберігати внутрішній спокій;

3) ідентифікаційна модель забезпечує формування та підтримку групової ідентичності. Протягом 2022 – початку 2026 рр. мова активно сприяє формуванню української ідентичності шляхом використання її у повсякденному житті, офіційних заходах, державних і громадських ініціативах (наприклад, форум «Українська – мова перемоги»). На окупованих територіях мова перетворилася на систему ідентифікації «свій-чужий», у якій українська є символом спротиву, незламності та приналежності до вільного світу, а російська є маркером агресора;

4) регулятивна модель визначає норми мовної поведінки та соціально прийнятні форми комунікації. З 2023 року зростає роль нормативних закликів: популяризація в медіа, заклики до унормованості в публіцистичному дискурсі, зменшення вживання російської в публічних сферах і соціальних джерелах;

5) інформаційно-координаційна модель забезпечує передавання інформації та узгодження дій. З 2022 року й до сьогодні офіційні канали активно поширювали інструкції щодо евакуації, укриттів, гуманітарної допомоги, поведінки при завалі після вибуху, першої домедичної допомоги для тих, хто хоче бути готовим до надзвичайних ситуацій;

6) оцінна модель полягає в тому, що вербалізовано оцінні судження, які формують ставлення суспільства до подій: «гідність», «герой» («герої»), «надія», «зрада»;

7) терапевтична модель полягає у вербалізації травматичного досвіду, цьому сприяють розмовні клуби, групи підтримки, публікації в блогах, де люди діляться переживаннями. Зовнішня загроза сприяє переходу з російської мови на українську, а внутрішні психологічні трансформації забезпечують його незворотність;

8) через соціальні зв'язки та взаємопідтримку у волонтерських об'єднаннях, пунктах незламності, центрах допомоги реалізовано солідаризаційну модель;

9) репрезентативна модель формує символічні образи та колективні уявлення про спротив, незламність, героїзм, біль: «Азовсталь», «Буча», «Герої Маріуполя», «Фортеця Бахмут»;

10) резистентна модель реалізує функцію мовного та культурного спротиву шляхом вживання української в усіх сферах як відповідь на русифікацію. Ґрунтуючись на результатах опитування Центру Разумкова, зріс відсоток тих, хто вважає українську мову рідною: у 2015 році – 60 %, у 2017 році – 68 %, 2023 році – 77,8%, 2024 рік – 78,4 % [5]. Дослідники з Університету імені Людвіґа Максиміліана

у Мюнхені (LMU), Мюнхенського технічного університету (TUM) та Університету Бата у Великій Британії на основі аналізу мережі X до та після повномасштабного вторгнення в Україну з'ясували, що в лютому 2022 року українці здійснили різкий перехід від використання російської до української мови [3].

Практичним відкриттям модераторів розмовних клубів стала зміна ставлення до суржику в процесі переходу з російської на українську. Якщо на початку 2020 року суржик таврувався як ознака низької культури, то протягом 2022 – 2026 років ставлення до цього явища змінилось. Більшість розглядають його як перехідний етап, аргументуючи, що саме дозвіл помилятися на початкових етапах переходу дало їм можливість продовжувати говорити. Йдеться про толерантність воєнного часу, адже комунікативний намір цінується вище за нормативну правильність.

Мовна поведінка в соціолінгвістичному вимірі поєднує мовну практику, що зумовлена середовищем, і мовну ідентифікацію, яка виявляється шляхом самоідентифікації й орієнтації. Найчастіше такі риси характерні для індивідів, котрим притаманна відмінність між мовною практикою і мовною самоідентифікацією, їхня мовна діяльність відбувається у білінгвальному просторі. Визначальною рисою мовної поведінки, рушієм до зміни є те, що мовна свідомість постає як сукупність культурно й соціально зумовлених установок, які відбивають колективні ціннісні орієнтації [4].

Розгалуженість типології засвідчує багатовимірність мовної поведінки українського соціуму в умовах війни. Взаємодія комунікативних моделей відображає складність соціальних процесів і підкреслює роль мови як чинника підтримки індивідуальної та колективної мовної стійкості. Параметри мовної поведінки сьогодні сфокусовано в ракурсі мовленнєвої діяльності в межах одного мовного коду, адже в умовах російського воєнного вторгнення для українців надзвичайно важливим завданням стало збереження національної ідентичності та поширення її у світі.

Список використаних джерел

1. Масенко, Л. Т. (2007). (У)мовна (У)країна. Київ: Темпора.
2. Михальчук, О. (2014). «Мовна поведінка» як категорія української соціолінгвістики. Мова і суспільство. Випуск 5. С. 28–39.
3. Радіо Свобода. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org>
4. Яворська, Г. М. (2000) Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада. Київ: ВІПОЛ.
5. BBC. NEWS. Україна. Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian>
6. Roman Jakobson, R. (1960). Linguistics and poetics. In T. A. Sebeok (Ed.), Style in language (pp. 350–377). Cambridge, MA: MIT Press.
7. Michael Halliday, M. A. K. (1978). Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning. London: Edward Arnold.
8. Teun A. van Dijk, T. A. (1998). Ideology: A multidisciplinary approach. London: Sage.

9. Norman Fairclough, N. (1995). Critical discourse analysis: The critical study of language. London: Longman.
10. Henri Tajfel, H. (1978). Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations. London: Academic Press.
11. John Turner, J. C. (1987). Rediscovering the social group: A self-categorization theory. Oxford: Blackwell.

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧИХ АРТПРАКТИК

Степанова Наталія

кандидат філософських наук, доцент

Колосовська Тетяна

здобувач вищої освіти магістерського рівня

Спеціальність «А3 Початкова освіта»

Кафедра початкової і спеціальної освіти

Черкаський національний університет

імені Богдана Хмельницького

Черкаси, Україна

Навчання здобувачів початкової освіти в Україні було й залишається пріоритетним завданням для національної педагогічної практики. В умовах сучасних соціокультурних змін це потребує, як опанування нових педагогічних методик, так і подолання усталених стереотипів, їх переосмислення та узгодження з інноваційними підходами.

Одним із важливих аспектів у цьому напрямі є розвиток різних груп навичок і умінь, які в сукупності зі знаннями й поведінковими моделями, дадуть змогу кожному здобувачеві початкової освіти ефективно взаємодіяти з однолітками та дорослими, знати й дотримуватися соціальних норм, розрізняти й керувати емоціями, бути емпатійними.

Серед основних груп навичок та вмінь виділяють:

– «тверді» навички – знання, уміння та компетенції, які можна виміряти та які підтверджені атестатами, дипломами, сертифікатами тощо. Як правило, їх набувають, отримавши рівень освіти, пройшовши додаткове навчання, підвищення кваліфікації, інструктажі;

– гнучкі («м'які») навички – соціально-психологічні, особистісні якості людини, які визначають її рівень соціалізації, комунікації, мислення, співпраці в команді тощо. Ці уміння розвиваються протягом всього життя, власне тому вони становлять основу такої великої групи, як навчання впродовж життя;